

Гане Тодоровски

СТРАНИЦИ ЗА ЕДНО МАКЕДОНОФИЛСТВО

(Петар Данилович Драганов и неговите проучувања на македонското-културно политичко минато)

Пред македонската историографија, литературна историја, лингвистика и фолклористика, воопшто пред сета културно-политичка научна мисла, која се занимава со процесите на националното конституирање на македонскиот народ, стои отворена задачата да се израмни што побргу уште една неправда на минатото: да се расветли делото на рускиот научник од бугарското потекло **Петар Данилович Драганов**, кон кого историографиите на двата наши соседни словенски народи — бугарскиот и српскиот — беа повеќе од неправедни, кон кого и матичната негова историографија — руската, не стори посериозен напор да го валоризира и смести според заслугите во редот на своите многубројни афирматори на славистичката наука.

Овој прилог треба да се вклучи во тие почетни напори за комплетно разоткривање вистинските вредности на научниот опус на малкупроучуваниот Петар Данилович, чии прилози во сестраното разоткривање на македонското културно-политичко минато импонираат со образложено и конзекватно признавање на македонските словени како одделен словенски народ — став што во тек на речиси три децении ќе биде перманентно присутен во трудовите на овој научник.

Делото на Драганов, (делумно познато на јавноста преку неколкуте трудови кои предизвикаа на времето мошне остри полемики, претежно останато уште несобрано и сочувано во ракопис по архивите во Русија, Украина и Молдавија) го претставува оној најзанимлив придонес кон македонистиката, без која појавата на Мисирков е незамислива. Уште повеќе: проучувањата на делото на Драганов ќе изнесат на видело податоци за логичната поврзаност на процесот на македонската национална еманципација, ќе исфрлаат аналогии и специфики, кои дури и нашата македонска историографија не била досега во состојба да ги претпостави или запознае! Делото на Драганов бездруго ќе треба да предизвика посестран и пољубопитен пристап на поголема екипа проу-

чувачи, бидејќи нему треба да се издвои поцентрално место во македонистиката.¹⁾ Кога ќе се збере, одбере и преиздаде најдрагоценото од научната заоставнина на Драганов, ќе се сфати и потребата од ова пледирање. Овојпат, нам ќе ни биде неопходно да го подвлечиме уште следното: намерата на прилогот не е да го проследи заслужениот македолог монографски! За тоа сеуште недостигаат бројни податоци. Сепак, со фактите што ќе бидат овде понудени, наполно сме уверени дека за првпат се презентира во посеопфатна целина научниот опус на првиот руски научник, кој на Македонија ѝ пристапил од позицијата на потполн респект кон нејзините благородни напори за национално опстојување како одделен словенски народ, со своја сопствена култура и историска традиција. Во таа смисла во предлогот ќе се сретнеме и со извесни оддалечувања од конкретниот предмет, заради потребата од подизлегување во времето во кое Драганов се формира, заради средба и со ставовите спрема кои Драганов се конфонгира, заради спомнувањето на делата на неговите истомисленци во кои Драганов се продолжува и дополнува. Надевајќи се дека со тоа делумно го вклучуваме делото на Драганов во комплексот на проширената тема што гласи: руската наука и македонското прашање, остануваме со увереноста дека и во редовите на современата руска славистичка наука, која иако евидентно дифицитарна со македолози, веќе дваесетина години, сетика ќе се изнајде наскоро причина за интерес и кон делото на нивниот непречекорлив претходник!²⁾

1.

Петар Данилович Драганов е сестран славист: етнограф, лингвист, литературен историчар, библиограф, фолклорист, публицист, историограф, лексикограф, географ, демограф итн., тој всушност треба да се вклучи во плсјадата на оние носители на руската славистика од втората половина на деветнаесеттиот век, во

1) Единствениот одделен напис за П. Драганов во македонската историска публицистика потекнува од перото на Драган Ташковски. Тоа е неговиот прилог, под наслов: „Бугаринот Петар Драганов за небугарскиот карактер на македонските „Бугари“, објавен во весникот Нова Македонија во броевите од 7 и 8 август 1968 година. За жал, прилогот на Ташковски обилува од неточни податоци и произволни толкувања, кои во голема мера му ја одземаат дури и условната употребливост за научни цели.

2) На современата руска славистика ѝ лежи, како неисполнет долг, комплетното проучување на делото на Петар Данилович Драганов, бидејќи во советски архиви се наоѓа неговата богата заоставнина. Меѓутоа по сè личи дека во официјалното советско славјановедение залегнала една неодржива концепција, која е пренагласено политички интонирана, имено: под поимот македонистика да се сведат интересите во одделни научни дисциплини исклучиво за периодот по 1945 година, т.е. по формирањето на Социјалистичка Република Македонија. Оттука, во СССР денеска не може да се сретне комплетен македолог дури ни во составот на авторитетниот Институт за славистика во Москва.

лицето на кои научната мисла ги имаше своите најуниверзални претставници. Слободно може да биде наречен: прв афирматор на идејата за етничка посебност на македонскиот народ во Русија, дури ако сакате да сме покатегорички: основоположник на научната македонистика (македоноведение) во Русија. Брзо ќе се увериме во оправданоста од ваквите високи квалификувани што му ги припишуваме на Драганов.³⁾

Роден е во малото место Комрат, во Бесарабија (денешна Молдавска Советска Социјалистичка Република) 1857 година, во семејство на бесарапски Бугари, како присекавање на кое ќе го сочува во еден свој посевдоним прекарот **Кованци!** Го завршува историското-филолошкиот факултет во Петроград 1884 година, во класата на познатиот руски славист од тоа време — Владимир Иванович Ламански. Бил потоа три години професор во бугарската егзархиска гимназија во Солун (помеѓу 1885 и 1887 учебни години), во кое време има можности непосредно да ја запознае Македонија, да ја проучи нејзината култура и историја, нејзиниот народ и тешката положба во која се наоѓа тој најдолго угнетуван словенски регион. Времето на неговиот престој во Македонија е периодот кога во Солун, в егзархиската гимназија се школуваат Дамјан Груев, Атанас Лозанчев, Климент Караѓулев, Стефан Балев, Евтим Спространов и други истакнати претставници на македонската интелигенција од крајот на минатиот век.⁴⁾ Тој лично се

3) Во руската наука и публицистика, во периодот од 1888 до 1918 година, што значи во тек на три комплетни децении пишувано е на македонски теми прилично доста. Меѓутоа, во текот на петте децении од своето постоење, т.е. помеѓу 1918 и 1968 година, руската советска славистика едвај ли да изнашла причини за да третира македонска проблематика. Се чини, дека научната мисла неоправдано затаила на еден, мошне љубопитен за неа регион! Делото на Драганов е најостриот упрек против ваквата ненормална состојба.

4) Во својот труд „Носовите гласни звуци во современите македонско-славјански и бугарски говори“, објавен 1888 на страниците на Рускиот филолошки весник (Русский филологический вестник), бр. 1, с. 132, Варшава, Петар Драганов раскажува дека уште во текот на првата година од неговиот престој во Македонија им се обрнал на своите ученици од солунската егзархиска гимназија за помош во собирање на народни умотворби низ Македонија. Еве што пишува таму:

„Я еще в первый год моего пребывания Солуне обратился к ученикам — гимназистам болгарским из этих сел с просьбой, чтобы они доставили мне после Божика (праздник Рождества) и Водиц (Крестенского праздника) не менее двух образцов домашней поэзии и прозы. Хотя я был обставлен весьма благоприятно для моих диалектографических разысканий, ибо все ученики гимназии — более 300 — были лишь Македонцы со всех решительно углов и закоулков Македонской провинции и не было между ними ни одного заграничного Болгарина или Серба или даже Серба из Косовского вилаета, и притом Македонцы довольно плохо усвоившие себе современную болгарскую книжную речь; тем не менее, во избежание какой бы то ни было хитрости, я нарочно попросил себе этих образцов селской поэзии только от учеников низших классов, которым наказал чтобы они доставили мне песни записанные фонетически, т. е. безхитростно, ибо в противном случае я их и читать не буду...“

познавал со Кузман Шапкарев, претставуваме и со Горчета Петров и Трајко Китанчев! Во 1903-та година стекнува титула на кандидатот по историско-филолошки науки на Императорскиот Санкт-Петербуршки универзитет, звање што одговара на денешната титула доктор на науката. Во 1906 година се наоѓа на должноста помошник-библиотекар на Императорската Публична библиотека во Петроград. Во 1888 година непосредно по враќањето од Македонија, награден е со награда за научна работа со сребрена медаља, а за трудови по етнографија и статистика. Тоа е неговиот обемен зборник на етнографски материјали од Македонија, кој, за жал, останува во својата целина необјавен, но, кој е прифатен од тогашното Императорско руско географско општество и забележан од Ламански како сериозен труд, и — предложен за печатење. Според податоци од отчетите на Императорското руско географско општество, Драганов активно соработувал со оваа висока научна институција, односно со нејзиното IV (етнографско) одделение, кое како клон на Академијата на науките тогаш го водат Леонид Николаевич Мајков и Владимир Иванович Ламански. Веќе кон 1909-та година Драганова го наоѓаме како директор на учителската семинарија во градот Ровно, Самарска губернија. Во 1911 година се наоѓа во Кишинев, и — му се губи трагата!

Податоци за себе Драганов ни дава директно во два наврата: прво, во предговорот кон првото издание на неговиот Македонско-славјански етнографски зборник, Санкт-Петербург 1894 година, и второ, во белешките на зборникот **Бессарабиана**, Кишнев 1911 година. Тие податоци ни оддалеку не значат ни најскромна негова био-библиографска летопис. Денеска во Кишинев, главен град на Молдавската ССР, во Централниот државен архив се чува дел од неговиот личен архив. Меѓутоа, каде се наоѓаат околу шеснаесетте ракописи (главно на тема Македонија), кои не успеал да ги публикува, засега не знаеме! Веројатно, со посистемно и упорно трагање ќе се откријат во богатите фондови на денешните ленинградски архиви. Така, засега, покрај најопштите податоци што се обидуваме да ги наведеме, како и уште некои што ќе уследат, главен извор за проучувањето на Драганов и неговото дело остану-

Во редот на овие ученици, кои биле речиси од сите краишта на Македонија, Драганов спомиња имиња, кои во политичко-културната историја на Македонија подоцна оставаат забележани траги. Тоа се: охриданиите Стефан Белев, Антон Кеќкаров, Иван Нелчинов, Евтим Спространов, Климе Караѓулев; битолчаните Христо Нечев, Дамјан Груев, Атанас Лозанчев; воденчаните Иван Љџев, Христо Саракинов, Георги Нумов, итн. Овдека, пред сè мошне важно е да се подвлече податокот дека Петар Драганов им бил професор на двајца итсакнати македонски личности: Дамјан Груев и Евтим Спространов, кои во почетокот на последната деценија од минатиот век преку членувањето во Младата македонска книжевна дружина и списанието ЛОЗА ги манифестираат најдиректно свите македонистички расположености. Ова е податок од вонредна важност.

ваат неговите бројни објавени дела, во кои тој поначесто во фусните дава и важни податоци за себе.

Воспитаник со одличен успех на Комратското основно училиште, на гимназиите Прва и Втора во Кишинев, на Втората во Харков, кандидатот на историско-филолошкиот факултет-хуманитарна насока, при Императорскиот Санкт-Петербуршки универзитет, редовен член на Императорскиот Санкт-Петербуршки археолошки институт и Руското библиографско општество, член-соработник на Императорското руско библиографско општество и на Издавачката комисија на петроградското Славјанско благаговорително општество, по должност предавач по општа историја и црковно-словенски јазик во солунската Кирило-Методиева гимназија во Македонија, предавач на руски јазик и литература во Кишиневската прва женска гимназија, помошник на библиотекарот на Императорската публична библиотека во Петроград, шеф на одделот на латински и полски ракописи, како и на славјанскиот оддел при истата библиотека, инспектор на реалните училишта во Комратско и Астраханско, директор на Ровинската учителска семинарија, автор на историско-литературни, етнографски, филолошки и пред сè библиографски и критички трудови, објавени во „Журналот на министерството за народна посвета“. Исторически вестник“, „Известија по руски јазик и литература“ (на Императорската академија на науките), „Рускиот филологически вестник“, „Владиниот вестник“, „Известијата и Записки на Императорското руско географско општество“ и во другите специјални издања, потоа, составувач на библиографски прирачник за Бесарабија, тоа е всушност сè што засега се знае за Драганов и означува една основна ориентација за понатамошните трагања во изучувањето на неговиот живот и дело. Драганов споменува дека список на објавените трудови негови (повеќе од сто!) е публикуван во книгата „Новый сборник статей по славяноведению, составленный и изданный учениками профессора и академика Владимира Ивановича Ламанского, при участии их учеников, по случаю 50-летия его учено-литературной деятельности“, С. Петербург, 1905 г. За жал, ваков список во наведената книга не постои?! Во оваа книга Драганов се јавува со два прилога 1) Библиографија на научно-литературните трудови на В. И. Ламански, и материјали за неговата биографија, (в. стр. IX—XIV) и 2) Заборавена статија на Ф. Миклошич, (в. стр. 297—303). Покрај овие прилози, во оваа книга се наоѓа и портрет на Драганов. Но, од спомнатата библиографија со преку сто библиографски единици — ни трага!

Предговорот кон Македонско-славјанскиот етнографски зборник на Драганов, (излезен од печат 1894, кој всушност е само еден дел од предадениот ракопис во Императорското руско географско општество, со етнографска граѓа од Македонија) ни дава податоци, кои значат извесни уточнувања на неговата биографија. Овдека, на стр. V, во фуснотата бр. 1, Драганов раскажува дека во Солун престојувал во 1885-та, 1886-та и 1887-та година. Првата

година предавал таму историја и географија а на педагошките летни курсеви — црковно-словенски и бугарски јазик; втората година — историја, географија и латински јазик а во третата година — црковно-словенски јазик, бугарски јазик и литература. Посебно значаен е оној дел од предговорот, каде Драганов говори за разнообразноста на составот на својот Етнографски зборник, за класификацијата на материјалите и начинот на нивното собирање. Она што е значајно за биографијата на Драганов а може да се црпе од спомнативе податоци што се дадени во предговорот, се сведува на фактот дека:

— Во текот на својот престој во Македонија, Драганов успеал да присобере поголем број стари книги и ракописи: Четиријазичникот на Данаил, од 1762 г.; Врдариотската варијанта на овој ракопис од 1841 г.; Огледалото на Пејчиновиќ; Еврејското служение на Теодосија Синаитски; Додатокот на Вук Караџиќ од 1882; Зборникот на Миладиновци од 1861; Слова на Антихристот, ракопис од 1866; Евангелските чтенија на Кузмана Шапкарев од 1869; Тријазичникот на Пулевски и неговата граматика од 1875 година;

— во текот на својот престој во Македонија, секако нешто и како сознание понесено од факултетот и стенента на повисоката информираност во резултатите на славистичката наука, Драганов ни кажува дека го познава постоењето на 19 мошне значајни книги за Македонија и на македонски јазик. Тоа се зборниците или записките на В. Григорович, Р. Жинзифов, С. Верковиќ, М. Милоевиќ, Пулевски, Вл. Качановски, Шапкарев, Бојанов, Јастребов, Н. Шишков, Хр. Константинов, Г. Разлогов, Добруски, Ресенец и др.;

— во текот на својот престој во Македонија Драганов имал можност да создаде поголема развиена мрежа на соработници за собирачка дејност, главно од редовите на своите ученици и тоа во сите поголеми места на Македонија, од Скопје до Солун;⁵⁾

⁵⁾ Списокот на имињата на своите соработници, т.е. ученици, кои му собирале народни умотворби низ Македонија, Драганов го приведува во трудот „Носовите гласни звуци во современите македонско-славјански и бугарски говори“ (Руский филологический вестник, Варшава 1888, бр. 1). Тоа се следните: од Бобишта — Ј. Гелев и А. Михаилов, од Бобошчица — Хр. Ламбов, од Загоричани — Б. Јанев, Ј. Киров, од Бугарското Блаца — В. Динев, од Емборе — П. Атанасов, Н. Петроганов и Кр. Димитров, од Кондорба — Ст. Сидов, од Прекопан — Г. Кондевчев, од Д’мбени — А. Греждов, од Ракита — Ив. Благоев, од Муманичево — Николов, Константинов; од Воденско — Ив. Л’жев, Г. Л’жев, Хр. Чамов, Мих. Занешев, Тр. Димитриев, Ан. Трпков, Евангел Калајчев, Андреј Стојанов, Хр. Саракинов, Г. Думов и Адамаки Чамов; од Охрид — Стефан Белев, Георги Белев и Наум Белев, Антон Кецкаров, Иван Нелчинов, И. и Е. Спространов, Климе Карагулев, Ахил Минцов, Владимир Бојаџиев, Д. Битраков и Д. Лунев; од Битолско — Хр. Нечев, Д. Груев, М. Питов, А. Лозанчев; од Демир-Хисарско — Панков-Липашлиев, Г. Тимчев и Д. Михов. Во книгата „Македонско-славјански зборник“ од 1894 година, Драганов ни дава податоци под секој наслов од 184-те гесни за тоа од каде е записот (место) и кој е запишувачот (име и презиме на ученикот и неговото родно место). Се работи значи за уште стотина имиња.

— во текот на својот престој во Македонија тој се запознал и примал драгоцени материјали од постари и истакнати граѓани: патриотите Марко Мушевиќ од Крушево⁶⁾, кој му предал споредбен мијачко-брсјачки речник, свештеникот Иван Ангелов од Солунско, свештеникот Јона Маџаров од Серско, браќата Хаџи Мишеви, итн.;

— во текот на својот престој во Македонија добивал драгоцени податоци од руските дипломатски службеници: А. А. Јакобсон и И. А. Зиновјев.

Обидувајќи се да ги сумираме овие податоци од животот на Драганов, треба бездруго да заклучиме дека тригодишниот престој на младиот руски учен во Македонија е првата причина што тој во потамошната своја научна кариера сè повеќе ќе се ориентира кон македонската тематика, заземајќи вонредно смел, оригинален и самостоен став, иако немајќи подршка на ни една официјална македонска институција или организација, поради обичниот факт што такви државно-политички институции Македонците тоа време немаат. Познавањето на Македонија од прва рака, како би се рекло, ќе му овозможи на Драганов да биде далеку повидовит од своите современици во науката, да го предвиди самостојниот развиток на македонската нација многу порано од другите слависти во Европа и во јавната расправа за Македонија што токму кон крајот на минатиот век и почетокот на овој век ќе започне, неговите идеи да бидат во фокусот на најжестоките полемики што ги водат српските и просрпските научници од една страна и бугарските и пробугарските научници од друга страна а за припадноста на македонските Словени! Во таа смисла заслугите на Драганов за правилното третирање на македонското прашање, особено среде дел од европската интелигенција и среде претставници на европските науки се повеќе од пресудни. За жал, тие заслуги

⁶⁾ Марко Атанасов Мушевич, познат и под прекарот Македонец, објавува во петроградскиот весник „Свет“ што го уредува Висарион Висарионович Комаров, во бројот 147 од 5 јули 1885 година статија под наслов: „Бедната положба на Македонија под турско ропство“ (подоцна преведена и на бугарски јазик во весникот „Македонец“, Русе, 27 јули 1885) во која се залага за подобрување неподнесливата состојба на зулуми во својата татковина. Блаже Ристовски во монографијата за Мисирков пишува дека Мушовиќ отишол во Петроград и го посетил рускиот император, предавајќи му писмо за положбата во Македонија (в. Б. Ристовски, Мисирков, Скопје 1966, стр. 74—75), меѓутоа, судејќи според белешката што ја наоѓаме во весникот Свет дадена пред приложениот текст од Мушовиќ во вид на редакциски коментар, може да се види дека станува збор за Молба (Прошение — Г. Т.) подадено до директорот на азиатскиот депарتمان. Мушевиќ подвлекува дека: „Ние, малите, несреќните, но силни по дух славјани — Македонци, едногласно молиме да им се обрне внимание на сегашните наши страдања, кои ние ги поднесуваме под турското ропство“. Мушевиќ зборува за Македонци, македонски народ доследно и јасно. Дури и под името и презимето, на крајот од писмото е потпишан како Македонец. Не е чудно тој да дошол во Петроград со посредување на Драганов, кој кажува дека имал одлични врски со руските дипломати во Македонија — А. А. Јакобсон и И. А. Зиновјев.

ниту со најкусо одбележување не се присутни денеска ни во првата (третомна) историја на македонскиот народ. Според тоа, логично произлегува дека и македонската историографија на Драганов му е сè уште должник. Бездруго!

2.

Да се задржиме накусо на прашањето: колку и како бил коментирани ставот на Драганов за етничката самобитност на македонските Словени во руската, бугарската и српската историографија, а наедно со тоа, колку и како бил оценет неговиот удел во научната расправа за националната припадност на Македонците од страна на македонската современа историографија и научна мисла воопшто?

Судејќи според досегашните податоци, првиот труд на П. Д. Драганов е публикуван 1887 година во бројот 11—12 на Известија на Санкт-Петербурското славјанско благотворително општество, што тогаш ги уредува неговиот професор од факултетот — В. И. Ламански. Тоа е трудот: „Општ етнографски оглед на македонската провинција“. Потоа следната година, 1888, Драганов се јавува со неколку свои етнографски, филолошки, и историски прилози на тема Македонија⁷⁾, пак врз страниците на Известија на Ламански, но и во неколку други познати руски публикации во Петроград, Варшава, Москва, како и во цариградската бугарска периодика. И во сите овие негови прилози се брани гледиштето за етничката посебност на македонските Словени.⁸⁾

⁷⁾ Етнографскиот преглед на славјанскиот дел на Македонија, објавен во Известија на Санкт-Петербурското славјанско благотворително општество, во текот на 1888 година, од број 1 до 9, ги изнесува јасно погледите на Драганов за Македонија. За него оваа земја е разнојазична и разнокултурна, затоа тој се нагргува со задачата да го изучи само нејзиниот словенски дел што е реална оценка на сопствените квалификации кај младиот и полетен славист. Логично дека тој не може да се зафати со проучување на албанскиот, влашкиот, грчкиот, еврејскиот и турскиот етнички елемент, бидејќи поимот Македонци за него е изјаснет: тоа не се сите жители на Македонија, како што ќе се обидуваат српските и бугарските научници тоа да го претстават, туку според Драганов Македонци се македонските Словени, а пак за да не се меша терминот со поимот за старите Македонци на Александра Велики, тој за последниве го употребува името Македонјани. Ова разликување на поимите (Македонци — Македонјани) подоцна го прифаќаат повеќемина руски научници.

⁸⁾ Во продолжувањата што под заедничкиот наслов — Етнографски преглед на славјанскиот дел на Македонија — ги објавува во текот на 1888 година, Драганов покажува завидна информираност во однос на постоечката до тогаш литература за македонската проблематика. Степента на таа информираност говори за конкретни напори да се освои една нужна компетенција. На Драганов му се познати речиси сите поважни извори: од Григорович, преку Миладиновци, Верковиќ, Георги Динката, Пулевски, Милош Миловиќ, Георги Раковски, К. Иречек, А. Мајков, П. Р. Славејков, П. Среќковиќ, В. Кариќ, И. С. Јастребов, М. Дринов, Атанас Шопов (Офејков), Мушевиќ, Шап-

Првите одгласи за прилозите на Драганов во кои се говори за етничката посебност на Македонците ги согледуваме 1887 г., и тоа на страниците на публикацијата во која тој главно ќе се појавува со свои прилози: Известија на Санкт-Петербургското славјанско благотворително општество. Тоа се одзивите на Марин Дринов и Панта Среќковиќ, како и белешките на В. И. Ламански.

Брзината со која се реагира на ставовите на Драганов, и тоа во она време на поотезнати комуникации, говори за вџашеноста на најугледните тогашни претставници на бугарската и српска наука, кои како идеолошка претходница на буржоаските класно-национални интереси на нивните државни институции, не ги сокриваа уште тоа време своите амбиции за завладување на Македонија. Тезата на Драганов за етничката самобитност на македонските Словени ги збуни и возбуди до таа мера, што најбрзо се одзваа со обид да се парира на „еретичките“ гледишта на младиот научник од Петроград⁹⁾ Нив посебно ги здоболува фактот

карев, Р. Жинзифов, Г. П. Бојациев, К. Петковиќ, Драндар, М. Кусевиќ, Маргарит Димица, Прличев, Васил Дијамандиев, Димитар Ризов, сè до Додатокот на Вук Караџиќ и зборникот на К. Бојанов од „Јуначки песни за Марка Краleta“ од Разлошко.

⁹⁾ Драганов е категоричен и јасен во диференцијацијата на поимот: Македонец, т.е. македонски Словен или Славјанин! Уште во првиот овој труд на тема Македонија (в. Општ етнографски преглед на македонската провинција, Известија... бр. 11—12. 1887, с. 595—602) тој одредено резонира и пишува:

„Область, известная средневековым писателям (византийским, латинским, славянским и др.) под строго этнографическими терминами Драговития, Берзития, Велесития и вообще Славиния, у своих нынешних обитателей или, точнее сказать, у интеллигентных их представителей слышает уже Македонией, т. е. под именем вовсе не этнографическим, а историческим и даже археологическим. Но так как иазвание это нравится современным Македонцам, к тому же оно до некоторой степени усвоено и наукой земледения, то и мы можем в настоящем случае смело употреблять его...“ (с. 596)

„Ни одна страна в Европе, если не считать вполне европейским Кавказ, не представляет на сравнительно незначительной площади такого большого смещения различных языков, культов и особенно наречий и племен, как современная Македония“ (с. 596)

„В обозначенной нами Македонии есть два или пожалуй, три новославянских наречия: болгарское, сербское и собственно македонское с многочисленными и весьма характерными подречьями и говорами, которые, как таковые, как славянские, составляют несомненно значительное большинство сравнительно с прочими инородческими элементами в Македонии“ (598)

„Самым главным фактором к усиленному распространению славянской речи в Македонии и притом на более прочной и широкой основе служит возрождение македонского Славянства и преподавание славянского языка в учебных. Отцем этого возрождения, без сомнения, следует считать высокообразованного знаменитого македонского деятеля Димитрия Миладинова (1808—1861)“ (600)

„Во всех славянских учебных заведениях разнородной Македонии преподавание ведется весьма разнообразно, смотря по обстоятельствам, то болгарском языке, то нам македонском наречии, то по сербским книгам, а инога по старой памяти, или по нужде и по... греческим. Из всего этого можно сказать, что в македонском миреке (микрозме) сошлись бок-о-бок языки, относящиеся не только ко всем почти главным представителям индоевропейской семьи, славянскому, гре-

што тие гледишта се изнесуваат на руски јазик, во руската престолнина, од претставник на руската наука и тоа врз страниците на мошне угледното научно списание! Покасно малку, почнувајќи од идната 1888 година, и на бугарска и српска страна ќе се мобилизираат повеќе имиња на науката и јавното мислење за оспорување сфаќањата на Драганов.

Значи, 1887 и 1888 година, на страниците на списанието Известија на Санкт-Петербургското славјанско благотворително општество се развива мошне бурна и атрактивна дискусија за карактерот на македонскиот јазик и за националната припадност на Македонците. Бугаринот Марин Дринов (1838—1906), долгогодишен професор на Харковскиот универзитет, оснивач на Бугарското книжно дружество во Браила и оснивач на Периодическо списание, како и Србинот Панта Среќковиќ (1834—1903), професор по општа историја на тогашниот белградски лицеј, се главните актери во таа дискусија, застапувајќи ги дисциплинирано интересите на своите држави. Меѓутоа, кон тој симптоматичен прилог во српско-бугарската етнографска расправија за Македонија, која ќе продолжи до наши дни, се приклучува како смирувачки фактор: интервенцијата на редакторот на списанието Известија, професорот на Петроградскиот универзитет и еминентниот славист, В. И. Ламански. Во забелешката на редакцијата кон статијата на П. Среќковиќ, „Забелешка на статијата на проф. Дринов за дебарскиот говор“, во бројот 9 од 1887 година на Известија, Ламански пишува:

„Сосема друга работа е чисто научното прашање: дали македонските говори се поднаречје на бугарскиот јазик или пак одделно наречје (западно), што се наоѓа во таков однос кон источното бугарско наречје, во каков што се великоруското и малоруското (разбирај: украинското! — Г. Тод.), српското и хрватското (чакавското), чешкото и словачкото, и постојат ли македонски говори што би биле одделно наречје или наречје од српскиот јазик? Тоа прашање е чисто научно и треба да се разгледува **сине пра ет студио** и да се разрешува со строго научни, од науката изработени и критички проверени доводи. Има, вистина, и трето прашање, повеќе од педагошки карактер, макар што не е лишено и

ческому, латинскому, фрако-иллирийскому (языки албанский, ново-греческий, румынский, болгарский, сербский, македоно-славянский), но и самый благородный представитель урало-алтайских языков, именно язык османский...“ (601)

„Вот почему каждый Македонец естественно есть полиглотт, и нет того простолудина македонского, который бы не употреблял одновременно хотя три из этих местных языков“. (601)

Овие неколку карактеризации на Македонија Драганов ги завршува со зборовите дека: ако кон сето ова се придодаде уште само фактот што во многу семејства македонски може да се најдат Гвелфи и Гибелини (т.е. гркомани, бугаромани и други), тогаш сликата на страшно деморализираната и потполно ослабена двомилионска македонска провинција, угнетувана од злите Турци, станува сосема јасна!

од политичко значење. Тоа прашање е: дали во македонските школи, јужни и северни, да се предава на бугарски или на српски јазик, ако населението на Македонија ѝ припаѓа не на една, туку на две народности, или пак на македонското наречје или наречја. Понатаму треба да се одбележи дека при решавањето на дијалектолошките и етнолошките прашања не треба да им се придава особена тежина на сегашните чувства и стремежи кон Србите или Бугарите, искажувани од една страна на еден или друг дел Македонци“.

Ламански, бездруго настои да се издигне во настанатиот спор над ненаучните доводи и политизирања на Среќковиќ и Дринов, третирајќи го прашањето за националната припадност на Македонците како процес што трае и којшто веројатно ќе се искристализира. Иако, претпазлив да не се замери ниту на едната, ниту на другата страна, Ламански не ги подведува под сомневање ни гледиштата што за застапува Драганов. Меѓутоа, од бугарска страна (веројатно: досетка на Дринов!) бидува ангажиран како опонент на ставовите на Драганов, никој друг одошто лично Кузман Шапкарев, Македонец, македонски преродбеник, учебникар, некогашен македонски сепаратист, сега дисидент на тоа движење, „со една навистина бедна ролја да си ги измие рацете и да се придружи кон бугарската теза“, како ќе рече Лазар Мојсов. Кузман Шапкарев, нападнат во бугарскиот печат како предавник на бугаризмот, ја користи шансата да биде главен адут во побивањето на гледиштата на Драганов. Бугарската буржоаска историографија ќе се повикува на него и на помладиот од него Димитар Матов, како на македонски интелектуалци и научници, кои први не ја прифаќаат тезата на Драганов за етничката самобитност на македонските Словени, наметнувајќи ја тезата за бугарскиот карактер на Македонците.

Шапкарев се осврнува на статиите на Драганов објавени во 11 и 12 број на Известија од 1887 година и во бројот 1 од 1888 година. Во писмото што му го пишува на Ламански, барајќи да му го објави одговорот на спомнативе статии, подвлекувајќи дека во сској случај тие се сериозни. Но, во нив имало, според Шапкарев: „недоволни податоци“, та, „за да би ја зачувал недољната сеславјанска учена публика од какви-годе заблуди по етнографското прашање за Македонија“, тој бара, нему, како на македонски домородец (уроженец, — Г. Т.) од град Охрид, роден, воспитан и израснат во таа област (мисли на Македонија — Г. Т.) да подвлече неколку неточности. Писмото е пишувано од градот Самоков, со дата 6 мај 1888 г.

Истава статија на Шапкарев ќе се појави и на бугарски јазик во втората книга од Зборникот за народни умотворби, наука и книжнина, Софија 1890 г.; Ламански ќе ја објави во Известија во 1888 година, во бројот 6—7, стр. 306—310. Меѓутоа, бездруго за да се постави над отпочнатиот спор и да ги толерира сите искажувања, Ламански во истиов број на Известија, каде што го обја-

вува писмото на Шапкарев, ги објавува уште прилозите: „Неколку поправки кон етнографскиот преглед на Драганов“, објавен во бр. 1, 2, 1888 г., во истото списание, како и продолжетокот на „Етнографскиот преглед на словенскиот дел на Македонија“ од Драганов, кој зазема просторно највеќе место (стр. 312—329), наспроти пократките прилози на Шапкарев и Дринов (стр. 306—310 и 310—312).

Што сака да оспори Шапкарев во написите на Драганов за Македонија?

Шапкарев пишува:

1. — „Не е точно дека во составот на **турската област**, наречувана Македонија, влегуваат повеќе од три вилаети — Солунскиот Битолскиот и Косовскиот; дури овој последниов не влегува цел, туку само со скопскиот санџак. Вистинските граници на Македонија од кај запад, северозапад и југозапад најточно се покажани преку картата на Свети Стефанскиот договор“. Дирижираниот резон на Шапкарев, кој тоа време грчевито се бори во Бугарија да му излезат зборниците од народните умотворби, патетично заклучува дека: „Грофот Игнатиев бил неспоредливо поспецијален етнограф од колку нашиов господин Драганов!“

2. — Битола не се викал Толи-Манастир, туку само: Манастир!

3. — „Не е точно, исто така, дека современа Македонија претставува такво 'големо мешање на различни јазици, култури и особено наречија и племиња', — какво нема ни во една земја на Европа“. Шапкарев го одбива овој вавилонизам! И бившата Источна Румелија е таква! Според него, Драганов се повел по примерот на градот Солун, од неговото население, а тој пример, смета дека е гледан преку стакло за зголемување.

4. — „Не е точно, исто така, дека во Костурско, Охридско-Битолско и Дебарско населението е славјано-влашко; напротив, тоа е славјано-бугарско. Неколкуте влашки села во охридскиот, битолскиот и костурскиот округ, преселени од разорениот во минатиот (читај: XVIII-тиот — Г. Т.) век град Москополе, не можат да го направат целото славјано-бугарско население да биде славјано-влашко, ниту пак неколкуте албански села, исто така преселени од Јужна или Северна Албанија, можат да го направат славјано-албанско“.

5. — Живеачите на Москополе и Николица се Власи а не Албанци!

6. — Во Дебарско не се предава грчки јазик!

7. — Власи преселени има по повеќе градови и села на Македонија! „Власите се распрснати по полуостровот повеќе од колку Евреите, следователно не заради тоа може да се нарече и месното население измешано во таков размер и смисла, какви г. Драганов им ги оддава на македонското население“.

8. — „Не е исто така точно дека во Македонија постојат три новославјански наречја: 'бугарско, српско и сопствено маке-

донско, со многубројни и мошне карактеристични поднаречја и говори'. Славјанскиот јазик во Македонија не е друг, освен истиот славјано-бугарски. Разликите во говорите не се до толку карактеристични за да можат да образуваат особени наречија“;

9. — „Не е точно речено и тоа, дека сите наброени од авторот јазици биле едновремено во употреба, и како што може да се подразбере, еднакво и од сите живеачи. Во таа категорија спаѓаат само два јазика, турскиот, како официјален, и тоа само по градовите, и бугарскиот, како јазик на мнозинството. Останатите јазици се знаат и се говорат само од народностите, на кои им припаѓаат тие јазици. Исклучок прави само градот Солун“.

. — „Не е точно никако дека дебраните се пословенети Албанци... Горни Дебар и поголемиот негов округ се чисти Бугари, православни христијани и мохамеданци. Напротив, ние имаме жив пример за поалбанчување на славјаните во градот Корча, чии живеачи пред 40—50 години биле чисти Бугари а сега се Албанци. Ние дури затековме стари жени во овој град, кои ништо по албански и не знаеја, туку само по бугарски“.

11. — „Не е точно и тоа дека покојниот Димитар Миладинов вовел во прилепското училиште задолжително предавање на славјански јазик, црковно-српски, и македонско-бугарски. Во Прилеп никога не било прекинувано славјанското учење, во каков и да е размер“.

12. — „Неточно е речено и тоа дека 'македонском мире сошлись бок о бок языки'“, итн.

Ги приведевме сите овие „забелешки“ на Шапкарев¹⁰⁾ за да се види до која мера обвинувањата против Драганов од страна на бугарската официјална научна мисла ќе се прифатат подоцна. Шапкарев, очевидно е присилен како Македонец прв да протестира против гледиштата на Драганов, иако лично против него тие години, па и нешто подоцна се поведува хајка од страниците на официјалниот бугарски печат: дека имал планови да создаде посебна македонска литература, дека е предавник на бугаризмот, итн.¹¹⁾

По Шапкарева, веднаш се јавува Димитар Матов, Македонец од Велес, енергично застанат на страна на бугарската национална

¹⁰⁾ Забелешките на Шапкарев не ја оспоруваат основната позиција на гледиштата на Драганов и самобитноста на македонските Словени. Тој сака да лови на лапсуси, сметајќи дека како познавач на Македонија, потполно ќе го дискредитира младиот руски славист. Меѓутоа, „аксиомите“ на Шапкарев премногу беа лабилни за да подријат едно стаменисто стоиште;

¹¹⁾ Антимакедонската „Свобода“, која ги напаѓаше јавно македонските сепаратисти (Гулапчев, „лозарите“, Шахов), во 1892 се обидува јавно да го дискредитира пред бугарската јавност Кузмана Шапкарев! Некогашниот ученик на Димитрија Миладинова, македонски преродбеник, фолклорист, ученикар, борец за народни права, сега веќе настанет постојано во Бугарија и со постојани обиди да ги објави своите зборници со народни умотворби, прину-

кауза, млад човек со високи перспективи во науката. Тој во својата статија „Кратка расправа по етнографијата на Македонија“, објавена на страниците на Периодическо списание (онаа иста публикација, чиј покренувач беше Марин Дринов — Г. Т.), год. VII (1890), кн. 34 и 35-та. Во поднасловот на оваа статија стои напишано: „По повод пишувањето во последно време по тоа прашање од Јастребов, Драганов и Новаковиќ“.

Довлечкан тогаш од Солун во Софија, со примамливи понуди за професура на Софискиот универзитет, Матов најгласно ќе отпочне да ги брани интересите на бугаризмот во Македонија, со ревнивост на најпослушен послужувач, иако неговата основна научна пасија е фолклорот! Матов го наречува Драганова „приврзаник на српската теорија“ по македонското прашање, сосема безразложно. Тој подвлекува дека „Драганов соопштува разни факти од древната историја, од живеачката, од јазикот на македонските Словени и со тон на самоуверен познавач го решава прашањето за народноста на тие Словени, прогласувајќи ги за посебно словенско племе а не за дел од бугарското или од српското племе, но сепак по јазикот поблиску до српското!“ Матов подвлекува дека Драганов е дилетант во науката (sic!), дека е ученик на Јагич(?), дека е површен, дека за него пишувале Дринов и Шапкарев, дека недоволно ја познава Македонија. итн

Истата година, на страниците на Периодическо списание (в. број 34, год. VII, стр. 588—593) се јавува А. Теодоров-Балан. со статија озаглавена како „Белешки за најновите иследувања на Македонија“, во која го напаѓа Драганова, кој бил негов бивш соученик а сега „ратник против бугаризмот на Македонците“. А. Теодоров, во овие свои **Белешки** спомнува дека „некој си Карл Хрон, со својата книшка „За потеклото на македонските Словени“, Виена 1890, „доаѓа до заклучоци во однос на на народноста на Македонците, кои се еднакви со заклучоците на Драганов“.

Во однос трудовите на Драганов за Македонија, од 1887 и 1888 година, во заштита на бугарската теза ќе се искажат уште Атанас Шопов и Ефрем Каранов, кај Бугарите, и Тимофеј Фло-

ден е јавно да собира поени за својата правоверност кон бугарштината! Откако е впрегнат во налогот прв да полемизира со Драганов, тој на страниците на озлогласената конзервативна и македонофобска „Слобода“ во пролетта 1892 излегува со „Едно неопходно објаснување“ во која чини напор да ги демантира обвинувањата дека е еден од оние, кои уште во самиот почеток на преродбата на националната идеја кај Македонците, преку пишувањето книшки на македонско наречие — „имал божем план да создаде посебна македонска литература, кој план, впрочем пропаднал, како што пропаѓа и секое неприродно дело и неговите напрегања се погребани во архивите на вечноста!“ Шапкарев изјавува дека грешат тие што го сметаат во бројот на подривачите на единството на бугарскиот народ. Напротив, тој бил секога против нив, им бил најтврди противник и уште „горешт заштитник како на јазиково, така и на националното целокупно обединување на бугарскиот народ.“

рински кај Русите.¹²⁾ Патем Драганова ќе го спомне и бугарскиот писател и дипломат С. С. Бобчев, во својата книга „Писма по македонското прашање“ од 1889 година, а пак, на руски јазик, со подолга расправа против Драганов, ќе се јави во 1901 година

12) Тимофеј Дмитриевич Флорински (1854—1919), истакнат руски славист, во неколку наврата пишувал за македонското прашање, спомнувајќи го Драганова, одредувајќи се кон неговите гледишта. Посебно за Драганов и неговата книга од 1894 (Македонско-славјански зборник) пишува во „Новие труди по славјановеденио“, Киев 1895, с. 54—90. Инаку, позната е неговата статија „К вопросу о народности македонских славян“, Киев 1906 година во која се запира на македонското прашање, оценувајќи две книги: 1) Јован Цвијик, Македонските Словени, Петроград 1906, на руски јазик, и 2) А. Иширков, Цвијиковите погледи врз етнографијата на Македонија, Софија 1906, на бугарски јазик. Прифаќајќи ја бугарската теза за националната припадност на македонските Словени, Флорински спомнува дека му се познати погледите на П. Д. Драганов и К. П. Мисирков. „Постоенето на трета народност, вон српската и бугарската, во Македонија, ми се чини неверојатно“ заклучува категорично Флорински, кој во руската славистика, меѓу другото е познат и како најгласен негатор на украинската националност! Големоруска позиција во однос правата на помалите и подоцна национално конституирани нации тој брани и во една рецензија за трудот на чешкиот научник Лубор Нидерле — Обозрение современного славянства. Петроград 1906. Рецензијата му е објавена 1913 година. Овдека тој сосема јасно дефинира дека „мислењето (на Нидерле — Г. Т.) за припадноста на поголемиот дел на македонските Словени кон бугарската народност, се совпаѓа во значајна степен со моите погледи врз односно прашање, изнесени во книгата „Славянское племя“ (Киев 1907). Меѓутоа, во спомнатата книга на Нидерле, (не станува, значи, збор за книгата на Нидерле „Македонското прашање“, која се појавува 1901 на чешки а во 1902 на бугарски јазик) озаглавена: Преглед на современото славјанство, Нидерле на стр. 6, вели дословно вака — „Само за Славјаните што живеат во Македонија се спори, поблиску ли се тие кон Бугарите или кон Србите или пак е потребно во нивно лице да се признае посебна народност, македонска“. Флорински на овие зборови си прави ваков произволен коментар: „професорот Нидерле го признава за беспорно постоењето на седум самостојни славјански народи, тоа се: Русите, Полјаците, Лужичките Срби, Чесите, Словенците, Србо-Хрватите и Бугарите — Г. Т.) а кон прашањето за слична самостојност на четирите народа — Малорусите (т.е. Украинците — Г. Т.), Кашубите, Словаците и македонските Словени — невклучени во него во посебни рубрики, се однесува со поголемо или помало сомневање“! Не е ништо чудно, зошто во 1900-та година, врз страниците на „Вестник Европы“ по повод книгата на Флорински „Малорускиот јазик и украинско-рускиот литературен сепаратизам“ можеше да се прочита и ова — „г. Флорински внесе во иследувањето на малорускиот ‘литературен сепаратизам’ таква раздрозаност, која не би му прилегала на човек од науката... Поспокојниот однос кон предметот можеше да покаже дека особениот развиток на ‘сепаратизмот’ е предизвикан пред сè од природната љубов и навика кон својот јазик и од непотполното неразбирање на рускиот литературен јазик, и потоа, делумно, од впечатокот на оние принудни мерки, кои беа земени кај нас во седумдесеттите години против малорускиот јазик“. На Флорински му се познати гледиштата на Драганов, Мисирков и Хрон за етничката посебност на македонските Словени, но, тој упорно се држи до бугарската теза. Ова, во извесна мерка го објаснува на свој начин откажувањето на Мисирков во јануари или февруари 1907 година да даде магистерски испит по историјата на Словените во Киевскиот универзитет, кај Т. И. Флорински.

Наспроти ваквите негации на флорински на македонската национална посебност, Драган Ташковски, очигледно поради недостиг на посигурни по-

на страниците на петроградската Живаја старина, познатиот бугарски етнограф, инаку веќе афирмиран како гласен македонофоб — Васил К'нчев.¹³⁾

Во трудовите на српските научници Јован Цвијик и Александар Велиќ за македонија и за македонското прашање, од првата деценија на нашиов век а публикувани на руски јазик во Петроград, се говори за гледиштата на Драганов прилично претпазливо и со една тактичка објективност, како самиот Драганов станува отворено против обидите на Велиќ да ги приопшти македонските говори кон српската јазична целина. На српската страна од руските научници се одредува И. С. Јастребов, кој во предговорот на второто издание на својот труд „Обичаи и песни на

датоци, си дозволува да тврди дека „прочуениот Флорински застапа на страна на наводите на Драганов“? (види, Д. Ташковски, Бугаринот Драганов за не-бугарскиот карактер на македонските „Бугари“. Нова Македонија, 8. VIII. 1968). Лапсус калами од потезок вид! Флорински не само што не застанува на страната на Драганов, туку повеќеспати го подвлекува своето неслагање со гледиштето за етничката посебност на Македонците.

¹³⁾ Васил К'нчев, авторот на книгата „Македонија. Етнографија и статистика“, Софија 1900 година, е познат пропагатор на бугаризмот во Македонија. Најтврд противник на политичкиот и националниот сепаратизам во редовите на македонската интелигенција од крајот на минатиот век. Против него истанувале Горче Петров, Петар Поп Арсов, К. Шахов, К. Мисирков, Д. Чуповски и други македонски политички и културни дејци. Етикетата — македонофоб — му ја дава Иван Хаџи Николов, кој во своите Спомени (в. стр. 20 од ракописот, кој се чува во архивот на Сојузот на македонските културно-просветни друштва во Софија) го пишува следното: „По мое сфаќање, Д. Х. Иванов, В. К'нчев и Петко Машев беа големи македонофоби... Меѓу другото рече: 'Јас дојдов за учител во Солун со амбицијата да ја побугарам Македонија'. Заедно со Конета Самарџиев, К'нчев се обидува по диктат од софските владини кругови да го парира самостојното развивање на револуционерното дело во Македонија, та, затоа, во раководството на ВМРО во Солун, некаде кон 1898 година постои дури конкретна идеја тој да биде убиен.

Васил К'нчев станува против Драганов со подолга статија, публикувана непосредно по неговата загадочна смрт во 1900 година! Тоа е прилогот „Население Македонија“, публикуван во петроградското списание „Живаја старина“, бр. 1—4, 1901 година. К'нчев всушност му одговара на Драганов, на статијата објавена во весникот Санкт-Петербургските ведомости, бр. 200, од 24 јули 1900 — „К вопросу о населении современной Македонији“, во која Драганов пишува како бугарската пропаганда купувала во Македонија за пари „Бугари“!

Главниот повод во оспорувањето гледиштата на Драганов т.е. неговите уверувања на руското општество, (како ќе рече К'нчев), дека славјанското население на Македонија не е ни бугарско ни српско, туку посебно — македоно-словенско, е што тој, Драганов, за тезата што ја пропагира од поодамна, не нашол последувачи меѓу учениците, кои се занимаваат со изучувањето на Македонија! Така, смета К'нчев, судовите на Драганов немаат сериозни основи!

Негаторот на Драганов и на македонската национална самобитност, по сè личи, малку знаел, или пак: свесно го премолчува фактот дека во руската општествена јавност, особено меѓу 1885 и 1903 година, за Македонците официјално се употребува терминот македонски Словени, и бројот на оние учени луѓе, ко'и ги апцептираат гледиштата на Драганов. За ова прашање станува збор во мојат статија „Македонија и македонското прашање во трудови на руски учени и публицисти од крајот на XIX и почетокот на XX век“, Нова Македонија, 2.VIII.1969.

турските Срби“, Петроград 1889 година, го спомнува Драганова како надежен славист, забележувајќи му меѓутоа, дека во своите написи за Македонија „не се осмелил да каже дека тој јазик е српски“¹⁴⁾

Од страна на руските научници, искажувањата за гледиштата на Драганов има повеќе. Ламански, Пипин, Ровински, Флорински, Дурново, Овсјаниј, Степович и други се искажуваат директно за гледиштата на Драганов, додека Будилович, Качановски, Комаров, Теплоу, П. Лавров, Миљуков и други, се одредуваат кон неговите гледишта по македонското прашање воопшто, индиректно.¹⁵⁾ Во

¹⁴⁾ Иван Степанович Јастребов (1839—1894), автор на неколку историско-фолклористички трудови за Македонија, долгогодишен руски дипломатски претставник во Европска Турција (Македонија, Србија, Албанија), ја застапува српската теза за припадноста на македонските Словени. Јастребов се познавал со Драганов лично, за кое зборува во предговорот на второто издание на својот зборник „Обичаи и песни на турските „Срби“. За него Драганов е „надежен славист“, но, конкретно за гледиштата по однос на националната самобитност на Македонците, искажани од Драганов на страниците на Известија — не се произнесува! — иако четирипати го спомнува неговото име.

¹⁵⁾ Владимир Иванович Ламански (1833—1912) професор на Драганова на историско-филолошкиот факултет во Петроград, покасно исто така и на Крстета Мисирков е мошне угледен руски славист. Ги уредува прочуените на времето славистички публикации: Известија на Санкт-Петербурското славјанско благотворително општество и Живаја старина. Се искажувал почесто за Македонија. Иако не се одредува отворено за ставовите на П. Д. Драганов, тој е мошне толерантен кон неговите гледишта. Има високо мислење за благородните напори на Драганов во проучувањето на најмалкупроучената област на Балканот — Македонија. Ламански го наречува Драганова „прекрасен познавач за Македонија“ од Офејков на страниците на својата реномирана публикација Живаја старина, тој во неколку фусноти мошне префинето го брани Драганова. Еве еден таков пример:

Офејков пишува:

„Македонските Бугари нема да станат Срби, во таков случај дајте да ја вдишат тие совршено новата и привлечна идеја за нив, да им се каже дека тие се одделен народ, потомци на Александра Македонски, со славно минато и голема историја. Туку, направило ли и ќе направи ли ова мислење успех меѓу македонските Бугари? Тоа не е согледливо?“ (стр. 317).

Ламански му реплицира во редакциската фусноста:

„... туку, судејќи по весникот на г. Сарафов (Реформи) во последните години (кон крајот на 1900 г.) во крајна мера тоа мислење или учење во Македонија се распространува.“

Потребно е сите искажувања на Ламански за Македонија да се проучат поаналитично.

Драганов наоѓа потполно прифаќање и поддршка кај Николај Николаевич Дурново. За ставовите на Дурново по македонското прашање кај нас пишуваше др Бранко Панов (в. Разгледи, јуни 1968).

Позитивен одглас за Драганов наоѓаме во книгата на А. Степович „Славјански известия“, Воронеж 1897 година. Ова се всушност 93 одзива за понови книги од областа на славистиката. Во 68-иот одзив (в. стр. 142) Степович подвлекува дека за изјаснување на прашањето за постоењето на македонско-славјанското наречје книгата на Драганов (станува збор за Македонско-славјанскиот етнографски зборник од 1894) има особена важност. Позицијата на Драганов, смета Степович, е показ на потполна непристрасност. Тој не зема страна во српско-бугарската расправа за Македонија, туку „посакува за Мак-

редот на сите овие искажувања најзанимлив е написот на А. Н. Пипин, чиј основен став се сведува на заклучокот дека во иднина „судбината на македонското наречие (мисли на неговата можност за прераснување во литературен јазик на Македонците — Г. Т.) ќе зависи од степената на политичката и културна енергија на српското и бугарско соседство и на самата Македонија“.

За Драганов, најодзади, станува збор и во трудот на еден американски научник — Х. П. Вилкинсон. Во нејзината книга „Мапи и политики“ (Еден поглед врз етнографската картографија на Македонија) Ливерпул 1951, каде што познавањето на руските извори воопшто е на најслабо ниво, за изненада, станува збор за Драганов. Овој податок како да покажува пример дека кон делото на усамениот и долго премолчуван и поттурнат македолог, којшто за првпат во науката на најголемиот словенски народ проговори најобјективно, постепено му се пристапува со нужниот пиетет и внимание.

Во македонската историографија, лингвистика, литературна историја, политичка публицистика и етнографија, за Драганов е пишувано, секако доста инцидентно и со грешки. Тоа се должи на фактот што поголемиот дел од богатиот научен опус на Драганов сè уште не им е достапен на нашите научници.¹⁴⁾

донија и за нејзиниот свособразен јазик самобитен развикот, ослободен од српските или од бугарските стеги“, подвлекува Степович, инаку доцент по славистика на универзитетот Свети Владимир во Воронеж.

Пипин, Ровински и Овсјаниј се објективни толкувачи на гледиштата на Драганов.

Во зборникот „Славјановедение“ за 1901 година, издаден во Петроград во 1903 година како системен показалец по трудови од областа на јазикознанието, литературата, етнографијата и историјата, под редакција на А. И. Соболевски (главен редактор) и И. А. Бодуен де Куртене, П. А. Лавров, А. Л. Петров, С. Л. Пташицкиј и Н. Н. Шахматов (редактори) за прв пат во официјалната руска славистика македонските Словени добиваат статус и третман на одделен словенски народ. Одделот X е посветен само на македонските Словени, како што одделот IV им е посветен на Полјаците или IX-от на Србо-Хрватите или XI-от на Бугарите, итн.

¹⁴⁾ За првпат, поопстојно за Драганов кај нас се говори во книгата на Лазар Мојсов „Околу прашањето на македонското национално малцинство во Грција“, Скопје 1954. Таму се користени извесни поставки од статиите на Драганов, објавувани во Известијата на Ламански од 1887 и 1888 година. Меѓутоа, таму се поткраднати некои грешки, како на пример дека го завршил московскиот универзитет, дека бил наставник во скопската егзархиска гимназија, дека дошол во Македонија со специјална бугарска национална мисија, дека заговорот на молчењето против Драганов во Бугарија бил полн, итн. Драганов завршува во Петроград факултет, во Македонија доаѓа како руски славист кој знаејќи го бугарскиот јазик (заради своето потекло) службува три години во солунската егзархиска гимназија а не во Скопје; за кого во Бугарија пишувале: Шалкарев, Д. Матов, А. Т. Балан, Иширков, Шопов, К'нчев, Милетич и др.

Драганова делумно го познава и коректно интерпретира др Блаже Ристовски, во својата монографија за Крстета Мисирков. Штета, навистина штета што најдиректниот претходник на Мисиркова — Драганов, не бил предмет на посебно внимание кај Ристовски, особено во глава втора (в. стр. 30—126: Како се формираше Мисирковата мисла) каде можело да се трага по мошне зна-

3.

Да се задржиме, најодзади, на главниот предмет на овој прилог: по што и со што научниот придонес на Петар Данилович Драганов за Македонија, а кој се простира врз повеќе подрачја, го привлекува вниманието на современиот македонски читател, го заслужува вниманието на македонската научна мисла, го задолжува нашиот човек со неизбежниот респект и чувство на благодарност?

За да се одговори на ова прашање, одговорот треба да го започнеме со следното објаснување:

Јавната расправа за Македонија во втората половина на деветнаесеттиот век, која започната да се води зад затворените врати на дипломатските кабинети, сè повеќе подизлегуваше врз страниците на дневниот печат и научната периодика, во Русија зафати да зема пошироки димензии некаде кон осмата деценија на минатиот век! Се разбира, и пред овој временски межник, многушто како податок се изнесе пред јавноста. Хиљфердинг, Григорович, Добров, Бендерев и други ѝ понудија на руската општествена јавност серија свои етнографски, археолошки, културно-историски и стопански податоци за Македонија. Меѓутоа, секако дека по руско-турската војна од 1876—78 година, кога бидува прекроена картата на Балканот, кога внатрешното уредување на Турција земја една поинаква насока, кога под Турција на Балканот остануваат целосно само уште Македонија и Албанија, третманот на македонското прашање во трудовите на руските учени и публицисти, се издига на повисока степен на интереса, денес тој, иако системно непроследен, објаснува објективно многу текови на нашата современа национално-политичка егзистенција.

Разбирливо беше токму во Русија да се јават и најбројните и најаналитичните коментари за македонското прашање од крајот на минатиот и почетокот на овој век. Руската официјална политика долго време ќе води мошне разумна политика за смирување на страстите во српско-бугарската расправа за Македонија, расправа, која непоштедно отпочнаа да ја водат помеѓу помеѓу си и

чајни сознанија за врската помеѓу овие двајца македонолози, врзани со две темелни допирни точки — студиите во Петроград кај Ламански и престојот во Кишинев (Бесарабија) каде предавале во иста гимназија!

За Драганов, веќе спомнавме, пишувал кај нас и публицистот Драган Ташковски, во одделен напис, мошне површно и со произволни коментари и многу неточности. Ташковски и во својот научно-популарен труд „Раѓањето на македонската нација“, Скопје 1966 година, го спомнува и интерпретира Драганова во два-три наврата.

На Драганов му одделувам место мојата книга „Претходниците на Мисирков“, Скопје 1968, особено во хронологијата на дискусиите за самобитноста на македонските Словени, но, тоа е само во строгата функција на споредба со гледиштата на Хрон, Гулапчев, Спространов, Шахов и други претходници на Мисирков.

српската и бугарската наука. Логично беше таа руска официјална политика на повеќе начини да ги заинтригува или активизира учените и публицистите од својата земја, за да ги смири духовите на двете слободни словенски државички на Балканот, за да не се одредува еднострано кон едната или другата кауза. Во ова настојување, се разбира, постојат многу неизјаснети потези, неразгитнати концепции, инертни подведувања по повеќереченото по повеќепознатото јавно заемање, т.е. барање на една страна (српска или бугарска), но, има и доста чесни и честити напори да се тргне по врвицата на објективното и непристрасното откривање на вистината за Македонија. Бројката на последниве не е воопшто мала, нивните ставови импонираат денеска со својата видовитост, иако најчесто токму нив историографиите на нашите соседи упорно ги пречекорувале или ги отфрлале. Во редот на тие учени и публицисти во Русија, бездруго треба да ги спомнеме имињата на Петар Данилович Драганов, Александар Федорович Риттих, Владимир Василевич Качановски, Николај Николаевич Будилович, Н. С. Зарјанко, Владимир Александрович Теплов, Н. Светозаров, Аполон Александрович Мајков, Павел Николаевич Миљуков, А. Ростковски, А. Кочубински, Александар Валентинович Амфитеатров, Василиј Василевич Водовозов и секако уште многу други.

Во оваа импозантна бројка имиња на руски научници и публицисти, бездруго името на Петар Данилович Драганов избива со многу причини на прв план. Еве зошто:

Некаде таму од 1887-та година, Драганов отпочнува системно да објавува во рускиот печат и периодика свои прилози за Македонија. Неговите ставови го привлекуваат вниманието на руската, бугарската и српската јавност и предизвикуваат остри полемики. Драганов во тек на речиси дваесет и пет години, упорно, релативно усамено, аргументирано, перманентно и спокојно ја афирмира идејата за етничката посебност на Македонците, фрлајќи широк поглед врз повеќе подрачја на македонското минато и современост.

Првата статија на Драганов за Македонија потекнува од 1887 година. Тоа е неговиот прилог што излегува во Известија на Санкт-Петербурското славјанско благотворително општество, број 11—12, под наслов „Општ етнографски преглед на македонската провинција“. По седумнаесет години од овој датум, руската Академија на науките во Петроград му го издава трудот „Југословенски книги и статии напечатени со грчки букви“. Помеѓу овие два наслова и датума се протега една чудесна актива на Драганов сврзана со научно коментирање на мошне значајни пунктови од македонската историја и култура, во чија основа пулсира непоматената увереност дека Македонците претставувале и претставуваат оделен народ во големото семејство на словенските народи.

Престојувајќи близу три години (помеѓу 1885 и 1888) во Македонија, во Солун, Драганов непосредно по завршувањето на факултетот има отворена шанса, како наставник во солунската егзархиска гимназија да се запознае од прва рака со најљубопитните прашања за вистината на најмалкупроучената област на Европејска Турција. Студиите на Историско-филолошкиот факултет, во класата на угледниот славист Владимир Ламански¹⁷⁾ му ја даваат солидната основа за едно посестрано приоѓање кон македонската проблематика. Драганов ѝ се посветува исцело на науката и најголем дел од неговите научни интереси се врзани за Македонија. Заклучоците што ги изнесува во своите научни трудови можат слободно да се означат како прв комплетен и прв објективен пристап на претставник на руската научна мисла кон Македонија. Со право може да се рече дека Драганов директно и индиректно ја подготвува појавата на Мисирков во почетокот на овој век, зашто кога последниов доаѓа во Русија на студии и се запишува исто така во класата на професорот Ламански, на Историско-филолошкио факултет во Петроград, погледите и концепциите на Драганов за македонското прашање понашироко ѝ се познати на руската јавност и веќе прокоментирани.¹⁸⁾

Еве еден краток список на објавените трудови на П. Д. Драганов, од кој може да се види на кои прашања највеќе се задржало научно љубопитство на првиот компетентен руски македолог:

— 1887: Етнографски преглед на македонската провинција, во Известија на Санкт-Петербурското славјанско благотворително општество;

— 1888: Етнографски преглед на славјанскиот дел на Македонија, пак таму;

— 1888: Нови иследувања врз изучувањето а современа Македонија, во етнографски, филолошки и историски однос, — во цариградската публикација на бугарски јазик „Зорница“, бр. 4—8;

— 1888: Носовите гласни звуци во современите македонско-славјански говори, — во Руски филолошки весник, бр. 1. Поглавје од неиздадената дисертација;

¹⁷⁾ К. Л. Струкова, во својата статија „К биографии К.П. Мисирков“ (в Советское славяноведение, бр. 3, стр. 70—74, Москва 1968 година, во многуте нови податоци за животот и делото на Мисирков, откриени во руските архиви, укажува на врската Ламански — Мисирков, повикајќи се на неколку писма помеѓу нив од почетокот на нашиов век. Ова фрла можност да се трага по-различно за откривање на врските помеѓу Драганов и Мисирков, бидејќи на Ламански и обајцата му биле фаворити, миленици и ученици.

¹⁸⁾ Гледиштата на Драганов за етничката самобитност на Македонците, изнесувани пред руската јавност од 1887 па до 1905 година, секако му биле познати на Мисиркова по неговото доаѓање во Петроград. Меѓутоа, директни укажувања за ова сè уште немаме, и тоа ќе треба да се узнава по пат на споредба на податоци, коментари на слични проблеми, совпаѓања во резонансите, итн. Но, тоа ќе биде можно, откако ќе располагаме со критички изданија на делата на обајцава македолози.

— 1888: Нов труд по етнографијата на македонските Словени, — во Журнал на министерството на народната просвета, бр. 4, Петроград. (Рецензија за книгата на Офејков, Македонија, издадена во Пловдив 1887., на француски јазик);

— 1888: Руско-македонската трговија, — во Известија, бр. 2;

— 1894: Македонско-славјански етнографски зборник. Том I, одделен отпечаток од XXII том на Записките на Императорското руско географско општество по одделот за етнографија, стр. XXXIV + 238;

— 1900: Кон прашањето за населението на современа Македонија, — во весникот Санкт-Петербургски Вестности, бр. 200, од 24 јули на наведената година;

— 1900: За бугарските и српските искривувања на историјата, етнографијата и археологијата на Македонија, — пак таму, бр. 273 од 5 октомври 1900 г.;

— 1903: За македонизмите на типикот, писмен и уметнички илустриран, по југословенски ракопис од половината на XVII в., одделен отпечаток од Известија на одделот за руски јазик и литература на Императорската академија на науките, том VIII, кн. 2;

— 1905: Заборавена статија на Ф. Миклошич, — во Новиот зборник на статии по славјановедение, составен и издаден од учениците на В. И. Ламански, при учество на нивните ученици, по случај 50-годишнината на неговата научно-литературна дејност, Петроград, стр. 324—334;

— 1905: Југословенски книги и статии напечатени со грчки букви, — одделен отпечаток од Известија на одделот по руски јазик и литература на Императорската академија на науките, том X, кн. 1, стр. 324—334.

Покрај овие неколку поважни трудови на Драганов, тој се јавува со серија прилози во обновените Известија на Санкт Петербургското славјанско благотворително општество, по 1902 година, во кои делумно се запира и на македонското прашање. Во оваа група написи спаѓаат неговите прилози за американските Словени, за словенските химни, итн.

Меѓутоа, за нас далеку позначаен интерес претставува заоставнината на Драганов, т.е. неговите **необјавени трудови**, меѓу кои, според неговото сопствено кажување спаѓаат следниве наслови:

1) Македонско-славјански етнографски, дијалектолошки, литературен и лексикографски зборник, составен во 1885, 1886 и 1887 г., од фонетски запишани примери, итн. Повторно прегледан, значително дополнет, на места поправен и снабден со повеќе забелешки. Севастопол 1891 година;

2) Особености на акцентот, гласовите, формите, делата и речникот на македонско-славјанското наречје и неговите говори во споредба со српските и бугарските јазици. (Материјали за споредбена граматика на славјанските наречија. Солун 1885—1886);

3) Податоци по прашањето за потеклото и татковината на црквено-славјанскиот јазик од древниот период. С. Петербург 1887, I—VIII глави;

4) За границата помеѓу српските и бугарските „јазичи“ во Северна Македонија. (По повод полемиката на професорите Марин Дринов и Панта Среќковиќ), С. Петербург, 1887 година;

5) За изучувањето на современа Македонија во етнографски, статистички и дијалектолошки однос. Спб, 1887 г.;

6) Преминот на носовите гласови од старославјанскиот јазик во јасните гласни во современите македонско-славјански говори. Спб, 1888 г.;

7) За Македонско-славјанскиот речник во споредба со бугарскиот и српскиот. Спб, 1888 г.;

8) Краток етнографски преглед на славјанскиот дел на Македонија. Спб, 1888 г.;

9) Новите мистификации на С. И. Верковиќ и нивната одбрана во руската литература. Комрат 1889 г.;

10) **Десидерата** кон македонско-славјанската дијалектологија. (Кон претстојниот прв Меѓународен Конгрес на славистите во Санкт-Петербург 1903 година);

11) Сеопшт указател на литература за Македонија (класична, средновековна, современа) и за нејзиното населување со Македонјани и Македонци;

12) Хронолошка и разјаснувачка библиографија на литературата за Кирил и Методиј, првоучители на славјанските народи, — на сите европски и на некои источни јазици, за првото илјадалетие од постоењето на руската просвета (од IX до XIX век заклучно), со осврт на предметите на уметноста што се однесуваат овдека и присобрани информации кон таа литература, во четири тома:

том I, Библиографија на ракописната литература за Кирил и Методиј, од IX до XIX век заклучно;

том II, Библиографија на старопечатната и нова литература за Кирил и Методиј, од крајот на XV до XIX век;

том III, Поглед врз предметите на ликовната и музичка уметност, што се однесуваат до Кирил и Методиј; и

IV том, Указатели (индекси) системни, јазични и азбучни кон сеопштата Кирило-Методијска библиографија.

Ми се чини, не е потребен никаков коментар за да се сфати колкав дел од научниот опус на Петар Данилович Драганов сè уште лежи некаде затурен, непознат за научната мисла, неизнесен на времето на виделина поради компликуваните односи околу Македонија. Задачата пред македонската наука е да ги пронајде и добро употреби овие материјали, со што најдостојно ќе му се оддолжи на неуморниот истражувач на Македонија, видовитиот сеестран македолог — Петар Данилович Драганов.

4. Целта на ова прво целосно претставување на Драганов пред македонската јавност не претставува никаква посебна или делумна анализа на неговите погледи, искажувања, заклучоци по однос на Македонија. Овој прилог инсистира на едно почетно запознавање со големото дело на првиот сестран руски македолог, укажувајќи со конкретни податоци на неодољната потреба делото негово да биде предмет на системни и сестрани интересирања на македонската и на руската славистичка наука. Ако таа првонамера успее да предизвика конкретни одзиви во редовите на сите оние кои во прв ред е наменета, авторот на овие редови со право ќе може да заклучи дека кон благородното дело и кон профетскиот ангажман на Драганов во однос на македонската проблематика, веќе отпочнува неизбежниот и неодољниот процес на неговото конечно вклучување во редот на најзаслужните објективни толкувачи на вистината за сден мал народ.

Гане Тодоровски:

СТРАНИЦЫ ОБ ОДНОМ МАКЕДОНОФИЛЬСТВЕ

(Петр Данилович Драганов и его изучение македонского культурно-политического прошлого)

Резюме

Драганов, русский ученый болгарского происхождения (из Бессарабии), который в конце XIX века, между 1885--1903 г. г. во многих своих статьях и отдельных книгах защищал ставовище о признании македонских славян как отдельного народа.

Дело Драганова, отчасти опубликовано а большею своей частью оставшееся в рукописи представляет собой ценный вклад в македоловедение. Задача этого труда состоит в том, чтобы познакомить с основными сведениями об этом выдающемся македоловеда и обратить внимание на то, что русская наука о македонском вопросе предлагает весьма интересные, многочисленные темы.